

ליקוטים ממדרש אסתר רבה

מים ראשונים: "מדרש אסתר רבה הוא מדרש אגדה פרשני למגילת אסתר. המדרש מורכב משני חלקים אשר נוצרו, ככל הנראה, בזמנים שונים. החלק הראשון של המדרש (פרשות א-ו) קדום יותר ומתוארך למאה ה-6 לספירה וחובר בארץ ישראל. החלק השני (פרשות ז-י) מתוארך למאה ה-11 ואיחודם של שני החלקים למדרש אחד התרחש, ככל הנראה, במאה ה-12 או ה-13. מדרש אסתר רבה נקרא בכתבי היד של המדרש 'מדרש אחשורוש' או 'אגדת אחשורוש'. בדפוסים הוא מכונה גם 'מדרש אסתר' או 'מדרש מגילת אסתר'. נראה ששמו הנוכחי 'אסתר רבה', בא משעה שנכרך יחד עם שאר מדרשי רבה על התורה והמגילות". למידע נוסף על מדרש אסתר רבה, [ראו כאן](#).

פתיחות א-ד – החיים התלושים בגלות

"ויהי בימי אחשורוש", רב פתח: "והיו חייך תלואים לך מנגד" (דברים כח טו).¹ רבנן אמרי: ... זה שהוא לוקח חטים לשנה, "ופחדת לילה ויומם" - זה שהוא לוקח חטין מן הסידקי, "ולא תאמין בחיידך" - זה שהוא לוקח לו מן הפלטר.² ור' ברכיה אמר: "והיו חייך תלואים לך" - זה שהוא לוקח לו חטים לשלוש שנים, "ופחדת לילה ויומם" - זה שהוא לוקח לו חטים לשנה, "ולא תאמין בחיידך" - זה שהוא לוקח לו חטים מן הסידקי.³ ... "והיו חייך תלואים לך מנגד" ... רב פתר קרייה בהמו, "והיו חייך תלואים לך מנגד", מעת לעת מהסרת טבעת, "ופחדת לילה ויומם", בשעה שהכתבים פורחין, "ולא תאמין בחיידך", להיות עתידי ליום הזה.⁴ ... "בבוקר תאמר מי יתן ערב", בבוקרה של בבל תאמר מי יתן ערבה,⁵ בבוקרה של מדי תאמר מי יתן ערבה, בבוקרה של יון תאמר מי יתן ערבה, בבוקרה של אדום תאמר מי יתן ערבה, דבר אחר: "בבוקר תאמר מי יתן ערב", בבוקרה של בבל תאמר מי יתן ערבה של מדי, ובבוקרה של מדי תאמר מי יתן ערבה של יון, ובבוקרה של יון תאמר מי יתן ערבה של אדום. למה? "מפחד לבבך אשר תפחד וממראה עיניך אשר תראה".⁶ ... "והשיבך ה' מצרים באניות", אי"ר יצחק: באניות, בעניות ממעשים טובים, ולמה למצרים? שכיעור ורע יש לעבד כשהוא חוזר לרבו הראשון ...⁷

¹ המדרש פותח בפסוקים המסיימים את [התוכחה של פרשת כי תבא](#) (דברים פרק כח) אשר מסמלים את הקיום הארעי בגולה. עם ישראל ללא ארץ ושלטון משלו ותלוי כולו בחסדי אומות העולם, ככתוב: "והיו חייך תלואים לך מנגד ופחדת לילה ויומם ולא תאמין בחיידך: בבקר תאמר מי יתן ערב ובערב תאמר מי יתן בקר מפחד לבבך אשר תפחד וממראה עיניך אשר תראה: והשיבך ה' מצרים באניות בדרך אשר אמרתי לך לא תסיף עוד לראתה והתמפרתם שם לא יבדק לעבדים ולשפחות ואין קנה". הסיים מתקשר כמובן עם דברי אסתר במגילה שנראה להלן: "כי נמכרנו אני ועמי להשמיד להרוג ולאבד ואלו לעבדים ולשפחות נמכרנו החרשתי כי אין הצר שנה בנגזק המלך" (אסתר ז ד). משמע, קורה לנו אפילו גרוע מתוכחת משה (להוציא הירידה למצרים). גם אם המדרש איננו ארץ ישראלי במקורו, הוא משקף רוח "ארץ ישראלית", הרואה את הקיום בגלות כדבר זמני וארעי וגם כאשר בסוף יש ליהודים "רווח והצלחה" אין אלו אלא זמניים ומחדר שוב עשוי הגלגל להתהפך. ראו שני ההסברים של חז"ל (מגילה יד ע"א) מדוע לא אומרים הלל בפורים: משום שאין אומרים הלל על נס שבחוצה לארץ ומשום שלא יצאנו מעבדות לחרות שהרי "עדיין עבדי אחשורוש אנחנו" (והוא כידוע יכול לשנות דעתו בכל רגע, ובכל דור יקום צורר חדש).

² פלטר הוא חנות לחם שאופה ומוכרת לחם טרי בכמויות קטנות, סידקי הוא קמעונאי שקונים אצלו מצרכים יסודיים יותר.
³ ועל מי שלוקח פת מהפלטר אין ר' ברכיה מדבר בכלל, כי "לא דברה תורה במתים". ראו שם במדרש. לפי ר' ברכיה אפילו מי שיש לו חטים לשלוש שנים (לוקח משנת שמיטה ויובל ברצף? ויקרא כה כא: "ועשת את התבואה לשלש השנים") חייב תלויים לו מנגד. כל כך למה? מה יותר טוב מאוכל לשלוש שנים? אומרים הפרשנים: מי שיש לו קרקע. מי שיכול לגדל תבואה כל שנה. ראו מסכת יבמות סג ע"א: "כל אדם שאין לו קרקע אינו אדם". וזה יכול להיות רק בארץ ישראל שם הבעלות על הקרקע היא נחלה סופית וקיימת. כך או כך, השווה כל זה עם הגמרא בסוטה מח ע"ב: "ופסקו אנשי אמנה. אמר רבי יצחק: אלו בני אדם שהן מאמינין בהקב"ה; דתניא, רבי אליעזר הגדול אומר: כל מי שיש לו פת בסלו ואומר מה אוכל למחר - אינו אלא מקטני אמנה". האם לפנינו גישות שונות או תקופות שונות?

⁴ ראו דרשה זו עד כאן בגמרא מנחות קג ע"ב שבגללה לא יכול היה רבי יהושע בן בתירא להתמקד בלימודו. מנגד, מצאנו שהסרת הטבעת מידו של אחשורוש ונתינתה להמן, היינו הרשות לעשות ביהודים כרצונו, היא שגרמה להם לעשות תשובה יותר מכל דברי הנביאים שנאמרו לעם ישראל ביושבו על אדמתו. ראו מגילה יד ע"א: "גדולה הסרת טבעת יותר מארבעים ושמונה נביאים ושבע נביאות שנתנבאו להן לישראל, שכולן לא החזירום למוטב, ואילו הסרת הטבעת החזירתן למוטב".

⁵ מי ייתן ותגיע לערב שלה, היינו לסופה. אבל סופה של מלכות אחת הוא ההוותנו התחלתה של המלכות הבאה. ואולי לכן הדרשה הבאה, "דבר אחר", צופה קדימה לערב (לסיום) המלכות שבאה אחריה. אך דא עקא, שלפיכך הדרשן עצר בבוקרה של יון ובערבה של אדום ולא המשיך לבוקרה של אדום משום שלא ראה את המלכות שבאה אחריה. ואנחנו באמת יכולים להמשיך את דרשתו ולהוסיף: ובבוקרה של אדום תאמר מי יתן ערבה של ישמעאל ...

⁶ ועל בוקרה של אדום אין הדרשן מדבר. משום שהוא לא רואה את סופה? האם אפשר ללמוד מכאן משהו על זמנו של המדרש? אם היה זה מדרש מאוחר יותר יכול היה לסיים: ובבוקרה של אדום תאמר מי יתן ערבה של ישמעאל. ובבוקרה של ישמעאל ... וזה מביא אותנו לנושא "תחת אדום ולא תחת ישמעאל" - "הגלות החמישית" והבלתי צפויה - עליו טרם זכינו לדון.

⁷ החזרה למצרים היא כעורה, מה גם שהתורה אומרת: "כי אשר ראיתם את מצרים היום לא תספו לראתם עוד עד-עולם" (שמות יד ג), ומצווה את המלך: "לא ירבה לו נשים ולא ירבה לו סוסים ולא ישיב את העם מצרימה" (דברים יז טז). החזרה למצרים היא של "עבד שחוזר לרבו הראשון" ("ככלב שב על קיאו" - משלי כו יא). (ובאמת, איך ישבו יהודי מצרים ובהם גדול ישראל הרמב"ם וקראו

"ואין קונה" ... רב אמר: ע"י שלא הקניתם דברי הברית - שאין בכס מי קונה דברי חמישה ספרי תורה ... ר' יצחק אמר: לעבדים ולשפחות אי אתם נקנין, אבל אתם נקנין להשמיד להרוג ולאבד, שכן אסתר אומרת לאחשורוש: "ואילו לעבדים ולשפחות נמכרו וגו'", שכן כתב לנו משה רבינו בתורה: "והתמכרתם שם לאויביכם לעבדים ולשפחות ואין קונה" שמא להשמיד להרוג ולאבד? כיון שראו הכל, התחילו צווחין: ווי ויהי ווי שהיה בימי אחשורוש.⁸

שמואל פתח: "ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם להפר בריתי אתם כי אני ה' אלהיהם" (ויקרא כו מד).⁹ לא מאסתים בבבל, ולא געלתים במדי, לכלותם ביון להפר בריתי אתם במלכות הרשעה, כי אני ה' אלהיהם - לעתיד לבוא. תני ר' חייא: לא מאסתים בימי אספסיאנוס, ולא געלתים בימי טרקוויוס, לכלותם בימי המן, להפר בריתי אתם בימי רומיים, כי אני ה' אלהיהם בימי גוג ומגוג.¹⁰

פתיחתא ז – בגין אי השמדת עמלק

ר' לוי פתח: "ואם לא תורישו את יושבי הארץ מפניכם והיה אשר תותירו מהם" (במדבר לג). מדבר בשאול, בשעה שאמר לו שמואל: (שמואל א טו) עתה לך והכית את עמלק, אמר ליה (שמואל לשאול): הלכת זכאי ובאת חייב וחסת עליו, שנאמר: "ויחמול שאול והעם על אגג" (שם), והנה צמח מתקיים ממנו שהוא עושה לכם דברים קשים "לשיכים בעיניכם ולצנינים בצדיכם" (במדבר לג נה). ואיזה זה? זה המן שאמר להשמיד להרוג ולאבד, וכיון שראו הכל כן התחילו צווחין ווי ויהי בימי אחשורוש.¹¹

פרשה א סימן טו – בשבחו של אחשורוש

א"ר שמואל בר אימי: ארבעה דברים טובים היו באותו האיש. עשה שלש שנים בלא כתר ובלא כסא והמתין ארבע שנים עד שמצא אשה ההוגנת לו ולא היה עושה דבר עד שנמלך. א"ר פנחס: וכל מי שהיה עושה בו טובה היה כותבה, הדא הוא דכתיב: "וימצא כתוב אשר הגיד מרדכי וגו'".¹²

את ההגדה בליל הסדר - "השתא עבדי"? דרשה זו מעמידה באור חיובי-מה את גלות בבל, לימים פזורה מפוארת בתולדות עם ישראל, שלפחות לא חזרו למצרים. אמנם "אכתי עבדי אחשורוש אנן", ולכן לא נאמר הלל בפורים, אבל לפחות לא עבדי פרעה. אבל ראו גמרא פסחים פז ע"ב שגלות בבל היא החזרת עם ישראל לנקודת המוצא שלו: "משל לאדם שכעס על אשתו, להיכן משגרה - לבית אמה". ושם יש אכן דעות שונות על גלות בבל, לחיוב ולשלילה. ראו שם.

⁸ ובהמשך שם מדרשים רבים על ה"וי" של "ויהי בימי אחשורוש" שמלך חנף היה, שביטל את מלאכת בנין בית המקדש שכורש קודמו נתן רשות לבנותו, שנתן רשות להמן לקעקע ביצתן של ישראל ועוד. ראש למדרשי ה"ויהי" הוא בראשית רבה מג. "ויהי בימי אמרפל", ויקרא רבה יא "ויהי ביום השמיני" ואחריהם רות רבה א "ויהי בימי שפוט השופטים ועוד. אולי לא בכדי עוטר מדרש זה בכותרת המדרש הזה עלה בידינו מן הגולה - דברינו בפרשת לך לך בה אברהם עוזב את הגולה.

⁹ ראו דברינו לא מאסתים ולא געלתים בפרשת בחוקות.

¹⁰ וכן הוא במסכת מגילה דף יא עמוד א: "ויהי בימי אחשורוש. אמר רב: ויי והי. הדא דכתיב: והתמכרתם שם לאיביך לעבדים ולשפחות וגו'. ושמואל אמר: לא מאסתים ולא געלתים לכלותם לא מאסתים - בימי יוונים, ולא געלתים - בימי אספסיאנוס, לכלותם - בימי המן, להפר בריתי אתם - בימי רומיים, כי אני ה' אלהיהם - בימי גוג ומגוג. במתניתא תנא: לא מאסתים - בימי כשדים, שהעמדתי להם דניאל חנניה מישאל ועזריה, ולא געלתים - בימי יוונים, שהעמדתי להם שמעון הצדיק, וחשמונאי ובניו, ומתתיה כהן גדול, לכלתם - בימי המן, שהעמדתי להם מרדכי ואסתר, להפר בריתי אתם, - בימי פרסיים, שהעמדתי להם של בית רבי וחכמי דורות, כי אני ה' אלהיהם - לעתיד לבוא, שאין כל אומה ולשון יכולה לשלוט בהם". יש נחמה פורתא בגולה. יש רווח והצלה, אמנם זמניים, אבל יש. והחיים שם נמשכים עוד לפני החזרה לארץ ישראל. וגם בארץ ישראל יש 'גלות' בעצם החיים תחת שלטון יוון ורומא. שים לב גם בפתיחתא שלנו וגם בגמרא מגילה שהבאנו (שהם כנראה מקורות אחים) שהמחלוקת היא בין רב ושמואל. שניהם אמוראים בבליים, שחיים לא סתם בגולה, אלא במחוזות סיפור מגילת אסתר. רב ששהה שנים בבית מדרשו של רבי יהודה הנשיא הוא ברוחו "ארץ ישראל" ואילו שמואל שכל תורתו ולימודו היו בבל מוצא רווח והצלה בגולה. ואלו שתי פרשות בתורה הם מצטטים? רב, את התוכחה של פרשת כי תבוא ואילו שמואל את התוכחה של ספר ויקרא (פרשת בחוקות). ראו שם בהבדל העצום איך כל תוכחה מסתיימת!

¹¹ מכל ה"ויי-ויהי", ויי זה מחזיר אותנו לקשר עם ארץ ישראל. עמלק מסמל את הנקלה והשפל שבאומות. זה שמזנב במחנה ונטפל לחלשים, זה שנלחם בישראל שפנו למדבר ולא נכנסו היישר לארץ ישראל על מנת להימנע ממלחמה (ראו דברינו ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים בפרשת בשלח). לפיכך, הגם שבשבעת העמים לא תמיד קיימו ישראל את מצוות השמדתם (ראו דברינו וקראת לשלום בפרשת שופטים), בעמלק נצטוו לא לחמול. אין שלום עם עמלק. "שלש מצות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ: להעמיד להם מלך, ולהכרית זרעו של עמלק ולבנות את בית הבחירה" (סנהדרין כ ע"ב). מצוות המלך, המסמל את הריבונות, ומחייבת עמלק הולכים ביחד והם תנאי מקדים לבניין המקדש. שאול וגם דוד, המלכים הראשונים, נלחמים מלחמת חרמה בעמלק. כך הוא כשנכנסים לארץ. אך כאשר חר"ח יוצאים, התנועה היא הפוכה: חורבן הבית, איבוד המלוכה והריבונות ואז גם עמלק קם עלינו. מי שלא השמיד וחמל בעת שהיה ריבון, יהיה בעצמו בסכנת "להשמיד להרוג ולאבד" בגלותו כשהוא נתון לחסדי מלכים הפכפכים ויועצים עמלקים רשעים שונאי ישראל. ראו בהמשך המדרש, פרשה ד סימן י: "ונשמע פתגם המלך - מלך מלכי המלכים הקב"ה שאמר בחכמתו: מחה אמחה את זכר עמלק". ראו דברינו אמחה או תמחה - ריבך או ריבנו בפרשת זכור. אם אתה לא תמחה, הקב"ה ימחה. אבל זה יהיה בגלות ותמיד זמני ולא בריבונות ובישיבת קבע בארץ.

¹² מדרשים רבים מדברים בגנות אחשורוש: שהיה הפכפך ("הרג את אשתו מפני אוהבו והרג אוהבו מפני אשתו"), שגרם כאב ראש לסביבתו ("כל מי שזכרו חושש בראשו"), שביטל בנין בית המקדש, ששתה בכלי המקדש, שדרש להביא את ושתו לפניו ולפני כל רעיו כשהיא ערומה ("דעת סרוחה היתה לו"), שהיה כסיל וטיפש, שהיה מלך חנף ועוד. אבל כאן המדרש דווקא מדבר בשבחו של

פרשה ב סימן ד – סעודת בר יוחני¹³

בר יוחני בקש לעשות סעודה לגדולי רומי. היה שם ר' אליעזר בר' יוסי. אמר: נמלך בן עירנו.¹⁴ בא אליו. אמר לו (ר' אליעזר לבר יוחני): אם אתה רוצה לקרוא (לסעודה) עשרים איש, עשה (הכן מנות) לעשרים וחמישה. ואם אתה רוצה לקרוא לעשרים וחמישה – עשה לשלושים. הלך הוא (בר יוחני) ועשה לעשרים וארבעה וקרא (הזמין) לעשרים וחמישה.¹⁵ נמצאו שהיו חסרים, מן המינים שהכינו, מעשה תבשיל אחד. יש מי שאומר: קנדס היה המאכל שהכין ויש מי שאומר פִּפְנָאִי.¹⁶ הביא זהב ונתן לפניו. לקח את הזהב והשליכו בפניו, אמר לו: וכי זהב אני אוכל? וכי את זהבך אני צריך? בא בעל הסעודה (בר יוחני) אצל ר' אליעזר בר' יוסי וסיפר לו מה אירע. אמר לו (בר יוחני לר' אליעזר): חייך רבי, לא היה ראוי לי שאומר לך החרפה שהייתה לי, שאילו מה שאמרת לי לעשות לא עשיתי.¹⁷ אלא בגלל כן אמרתי (ספרתי) לך: אם חדרי תורה גילה לךם הקב"ה או שמא חדרי סעודה? אמר לו: הן, אף חדרי סעודה גילה לנו. אמר לו: מנין לך? אמר לו מדוד, שכתוב: "ויבא אבנר אל דוד ועמו עשרים אנשים ויעש דוד לאבנר ולאנשים אשר אתו משתה" (שמואל ב ג). "ויעש משתה" אין כתיב כאן, אלא: "ולאנשים אשר אתו משתה". אבל כאן, יום אחרון כיום ראשון.¹⁸

פרשה ב סימן יד – האם ניתן לרצות את כולם

"לעשות כרצון איש ואיש" – אמר לו הקב"ה: אני איני יוצא מידי בריותי ואתה מבקש לעשות כרצון איש ואיש? בנוהג שבעולם, שני בני אדם מבקשים לישא אשה אחת, יכולה היא להינשא לשניהם? אלא או לזה או לזה. וכן שתי ספינות שהיו עולות בלימן, אחת מבקשת רוח צפונית ואחת מבקשת רוח דרומית, יכולה היא הרוח אחת להנהיג את שתיהן כאחת? אלא או לזו או לזו.¹⁹ למחר שני בני אדם לפניך בדין, איש יהודי ואיש צר ואויב, יכול אתה לצאת ידי שניהם? אלא שאתה מרומם לזה וצולב לזה.²⁰

אחשוורוש. ענין הכתר והכסא קשורים אמנם לרצונו להידמות לשלמה, לשבת על כסאו ולשים כתר בראשו, אך משעה שראה שאין לו יכולת לעשות זאת, ציווה לעשות לו כסא וכתר המתאימים לו והמתין שלוש שנים עד שאלה היו מוכנים ורק אז הכתיר עצמו וישב על כסא המלוכה. אולי יש כאן רמז לתקופה שבה נדרש אחשוורוש לבסס את מלכותו. ראו במדרשים שם שלאחר שני מלכים חזקים ככורש ודריוש, ירש אחשוורוש רק חצי ממלכה (127 מתוך 252 אפרוכיות שכיסו אז את "כל העולם"). בנוסף, לא מיהר אחשוורוש לקחת מלכה חדשה, הרבה להתייעץ (וכבר הערנו פעם שלהימלך בא ממלך, רק מלך יכול להרשות לעצמו להימלך ולשנות את דעתו), וניהל רישום ותיקוד מסודר, בפרט של אלה שעשו לו טובה והקפיד, כך עולה מפסוקי המגילה עצמה, להחזיר טובה תחת טובה. הרי לנו כבר חמישה דברים טובים שעשה. ההמתנה ארבע שנים לבחירת והכתרת מלכה חדשה וההקפדה על רישום הטובה, הן שסייעו לאסתר ומרדכי. אז כנראה שאחשוורוש לא היה כ"כ טיפש וגרוע כפי שהורגלנו לחשוב. האם המדרש "מתחשב" עם השליטים שבתקופתו ומתייחס בעצם אליהם?

¹³ בתרגום המדרש לעברית נעזרנו בהוצאה המדרש המבואר. שגיאות מי יבין הן שלנו. מומלץ להיעזר במקור. ראו מים אחרונים.
¹⁴ בר יוחני היה איש עשיר (רומאי? יווני?) ובעל קשרים עם השלטון ברומי הזדמן לרומא והיה שם גם ר' אליעזר בר' יוסי בשליחות כלשהיא ושניהם שהכירו עוד בארץ – גרו באותה עיר כגון קיסריה - ונפגשו ברומא. בר יוחני מתייעץ עם ר' אליעזר בר' יוסי באשר לסעודה שהוא מבקש להכין לחשובי רומא.

¹⁵ בשיטה הישראלית של תכנון חסר. יהיה בסדר, נסתדר כבר. מישוהו בטח לא יבוא.

¹⁶ קנדס הוא קנרס (ארטישוק) וכפנאי הם תמרים מסוג ירוד. לכל הדעות, לא היו שם איפוא מנות מהודרות, בר יוחני התקמצן על מאכלים פשוטים, אבל האורחים כולם באו וכולם אכלו לתיאבון והאחרון שבא ביקש לאכול ולא נמצאה לו מנה ובר יוחני התבייש בכך שנמצאה סעודתו חסרה וביקש לפייס את האורח הפגוע, ה-25 בממון.

¹⁷ לא סתם בשביל לספר לך את המקרה המביש שקרה לי, באתי. באתי בגלל דבר אחר, בשביל לשאול אותך איך ידעת שכך יקרה. מאיפה המומחיות של חז"ל בענייני סעודה?

¹⁸ בסוף מתברר שכל הסיפור הזה לא בא (רק) לספר לנו את גדולתם של חכמי ישראל שמבינים "בחדרי סעודה" כבחדרי תורה (שהרי הכל רמוז בתורה), אלא את גדולתו של אחשוורוש שעשה משתה מאה ושמונים יום ולא פחת ממשתה זה מיום אחד לרעהו. משתה היום האחרון – כיום הראשון. וכך כל מאה ושמונים הימים! ראו במשך המדרש שם שחוף ממאה ושמונים ימים אלה, באו בסוף עוד שבעה ימים לסיום. וראו שם גם מה יאמרו היהודים לקב"ה בעולם האמת אם סעודתו תהיה כמו זו של אחשוורוש ולא יותר טובה ממנה: "ובמלאת הימים האלה עשה המלך לכל העם הנמצאים וגו', משתה שבעת ימים. רב ושמואל, חד אמר שבעה חוץ ממאה ושמונים, ושמואל אמר שבעה עם מאה ושמונים ... אמר רב חנינא בר עטל: יהודים היו שם באותה סעודה, אמר לון אותו רשע: יכול אלוהיכון עתיד דעביד לכון יותר מכן? אמרו לו: (ישעיה ס"ד) עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה. אם כסעודה זו הוא עושה לנו אנו אומרים לו: כבר אכלנוה על שולחנו של אחשוורוש". אחשוורוש כביכול כופה על הקב"ה להגדיל את השפע והטוב הצפוי לצדיקים בעולם הבא. כל תוספת עושר בעולם הזה ע"י שרים ושועים מאומות העולם, כאילו כופה על הקב"ה להגדיל את השכר לצדיקים לעתיד לבוא ולתת להם "חדרי בהמות ולויתן" (שיר השירים רבה א ב).

¹⁹ אשה לא יכולה להינשא לשני גברים ורוח לא יכולה להיות צפון-דרומית, אבל דווקא בענייני נישואין וחתונות, ומצווה לשמח חתן ולשבח את כלתו, יש מצווה "לעשות רצון איש ואיש". ראו מסכת כתובות דף יז עמוד א: "מכאן אמרו חכמים: לעולם תהא דעתו של אדם מעורבת עם הבריות" ופירוש רש"י שם: "לעשות לאיש ואיש כרצונו".

²⁰ מגילת אסתר היא, כידוע "הסתר פנים". כל כולה מספרת אירועים ארציים ואנושיים בדרך הטבע והאנושי. מעטים הרמזים לקיומה של השגחה עליונה, משהו מעבר למה שענייני בשר ודם רואות ביום יום. אחד מהם הוא הפסוק: "רווח והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר". רמזים אחרים הם דרשות חז"ל מתי "מלך" במגילה הוא אחשוורוש ומתי הוא רמז למלך מלכי המלכים הקב"ה ("כל מקום שנאמר במגילה זו למלך אחשוורוש במלך אחשוורוש הכתוב מדבר, וכל מקום שנאמר למלך סתם משמש קדש וחול" - אסתר רבה ג י). כאן "גוער" הקב"ה באחשוורוש על שהוא מנסה להתחכם על חוקי הבריאה והטבע האנושי ומנסה לעשות דברים שכביכול הקב"ה עצמו אינו יכול לעשות ורק לעתיד לבוא יקרו. ראו סיום המדרש שם: "ר' הונא בשם ר' בנימין בר לוי אמר לפי שבעוה"ז בזמן שרוח

פרשה ו סימן א – הכל בזכות הדאגה ליתומים

"אשרי שומרי משפט עושה צדקה בכל עת" (תהלים קו). נמנו בעליית ר' טרפון ואמרו: איזה הוא שעושה צדקה בכל עת? אם תאמר אלו סופרים ומשגינים, אינן לא אוכלים ולא שותין ולא ישנים?²¹ אלא אלו כותבי תפילין ומזוזות, אינן לא אוכלים ולא שותין ולא ישנים? אלא איזהו עושה צדקה בכל עת? הוי אומר זה המגדל יתום בתוך ביתו.²² תימר שאין מתגלגל ערום בלילה? אמרו: עדיין צריכים אנו למודעי. בא ר' אלעזר המודעי ולימד: לא דברה תורה אלא מתוך פרוסה שאוכלה בתוך ביתו.²³ דבר אחר: "אשרי שומרי משפט" זה מרדכי, "עושה צדקה בכל עת" שגדל יתומה בתוך ביתו. אמר דוד לפני הקב"ה: רבש"ע, זכרני ה' ברצון עמך, בשעה שתעשה תשועה לישראל ע"י מרדכי ואסתר בשעה שבקש המן להשמיד את ישראל ושקל עשרת אלפים ככר כסף ע"י עושה מלאכת אחשורוש ...²⁴

פרשה ו סימן ב – איש יהודי

"איש יהודי היה בשושן הבירה".²⁵ "איש" מלמד שהיה מרדכי שקול בדורו כמשה בדורו, דכתיב ביה: "והאיש משה ענו מאד" (במדבר י"ב). מה משה עמד בפרץ, דכתיב: "ויאמר להשמידם לולי משה בחירו עמד בפרץ וגו' " (תהלים ק"ו), אף מרדכי כן, דכתיב: "דורש טוב לעמו ודובר שלום לכל זרעו". מה משה לימד תורה לישראל, דכתיב: "ראה למדתי אתכם חקים ומשפטים" (דברים ד'), אף מרדכי כן, דכתיב: "דברי שלום ואמת: וכתוב: "אמת קנה ואל תמכור" (משלי כ"ג),²⁶ ...

"יהודי" - למה נקרא שמו יהודי, והלא ימיני הוא?²⁷ לפי שייחד שמו של הקב"ה כנגד כל באי עולם,²⁸ ... ולפי שייחד שמו של הקב"ה נקרא יהודי לומר יהודי יחיד. ויש אומרים שהיה שקול כאברהם בדורו, מה אברהם אבינו מסר את עצמו לתוך כבשן האש והחזיר והכיר לבריות גדולתו של הקב"ה ... אף מרדכי בימיו הכירו

צפונית מנשבת אין רוח דרומית מנשבת, ובזמן שרוח דרומית מנשבת אין רוח צפונית מנשבת, אבל לעתיד לבא בקיבוץ גליות אמר הקב"ה: אני מביא רוח ארגסטיס לעולם ששתי רוחות משמשות בו ה"ד (ישעיה מ"ג) אומר לצפון תני ולתימן אל תכלאי הביאי בני מרחוק ובנותי מקצה הארץ. מי הוא זה שעושה רצון יראיו? זה הקב"ה שכתוב בו (תהלים קמה) רצון יראיו יעשה ואת שועתם ישמע ויושיעם". האם זו גנות לאחשורוש או שמא דווקא שבח? מה רע במלך שמנסה לרצות את נתיניו? מרדכי בסוף המגילה זכה להיות רצוי "לרוב אחיו", לא לכולם. אולי ניתן לחבר מדרש זה עם המדרש הקודם על המשתה שעשה אחשורוש שהיה בקי "בחדרי סעודה" ולא התקמצן כבר יוחני ולראות בו דבר חיובי, כולל הקשר שכבר ראינו במספר מקומות בין מלכות ארעא ומלכות רקיעא (ראו דברינו [לחוק כבוד למלכות](#) בפרשת וארא).

²¹ המדרש כאן קצת מפחית בערכם של הסופרים והמשנים שמלמדים תורה לתינוקות של בית רבן ומשנים אותה להם, אולי במעין ביקורת על כך שמשעה שהתמסד לימוד התורה בבתי הספר וההוראה הפכה לעוד מקצוע, לא היה המלמד לא זמין בשעות שלאחר בית הספר. אבל במקורות רבים אחרים יש שבח גדול לסופרים ולמשנים. ראו ויקרא רבה ט ב: "ושם דרך - אלו סופרים ומשנים שהן מלמדין את התינוקות באמונה", ויקרא רבה ל א: "ופקדתי על כל לוחציו אפילו על גבאי צדקה, חוץ משכר סופרים ומשנים שאינן נוטלין אלא שכר בטלה בלבד".

²² גם מי שמכניס יתום לתוך ביתו ומגדלו, עדיין אין הוא בבחינת "צדקה בכל עת", מפני שלפעמים היתום ערום בלילה (השמיכה נפלה לו) ואין מי שדואג לו, כפי שהמדרש ממשיך לבאר.

²³ לא ברור מה בדיוק התוספת של ר' אלעזר המודעי. מה מוסיף המשפט: "מתוך פרוסה שאוכלה בתוך ביתו"? אולי ביטוי זה משמעותו שהיתום נחשב ממש כאחד מבני הבית ומתייחסים אליו בדיוק כמו אל שאר הילדים בבית (והרי גם מהם השמיכה יכולה ליפול בלילה). אולי הכוונה שהוא אוכל וישן ביחד עם הבנים של האיש שהכניסו לביתו. נשמח לשמוע הסברים על קטע זה במדרש.

²⁴ הכף שהכריעה את הכף הכבדה של המן ששקל בה עשרת אלפים כיכר כסף להשמיד את היהודים, היא הכף של צדקה של "מתנות לאביונים" וצדקה כל השנה, שישראל עושים זה עם זה ועם אומות העולם. ואין לך צדקה גדולה ממי שגם מוכן להכניס את העני לביתו לסעוד על שולחנו, שלא לדבר על מי שמוכן להלין אותו וביתו ולהיות לו משפחה אומנת. הגם שמרדכי היה דודה של אסתר. ראו לשון הנביא ישעיהו (נח ז) במצוות צדקה: "הלווא פֶּרֶס לְרַעֲב לְחֶמֶךְ וְעֲנִיִּים מְרוּדִים תְּבִיא בֵּית פִּיתְרָאָה עִרְם וְכִסְיֹו וּמִבְּשָׂרְךָ לֹא תִתְעַלֵּם". ראו הסיפור על גרושתו של ר' יוסי הגלילי בויקרא רבה לד יד (מובא בדברינו [מצוות צדקה](#) בפרשת בהר).

²⁵ ראו שיטת ר' יהודה במשנה מגילה ב ג שקריאת המגילה על מנת לצאת ידי חובה מתחילה מ"איש יהודי היה בשושן הבירה", משום שהוא "תוקפו של מרדכי" (בגמרא מגילה יט ע"א).

²⁶ ראו הקשר בין משה ומרדכי גם בהמשך המדרש שם, בפרשה ז סימן יג, כיצד מזדעזעים פמליה של מעלה ואבות האומה לנוכח הגזירה של המן ואלהיה רץ למשה להזעיק אותו: "אי רועה נאמן כמה פעמים עמדת על הפרץ לישראל ובטלת גזירתם לבלתי השחית שנאמר (תהלים ק"ו) לולי משה בחירו עמד בפרץ לפניו להשיב חמתו מהשחית", ומשה שואל: "כלום יש אדם כשר באותו הדור?", אליה עונה: "יש ושמו מרדכי" ומשה אומר לו: "לך והודיעו כדי שיעמוד הוא משם בתפילה ואני מכאן ונבקש רחמים עליהם לפני הקב"ה".

²⁷ היינו משבט בנימין, ככתוב: "וַיִּשְׁמוּ מִרְדְּכָי בֶן יְאִיר בֶּן שִׁמְעִי בֶן קִישׁ אִישׁ יְמִינִי". ראו בגמרא מגילה יב ע"ב: "קרי ליה יהודי - אלמא מיהודה קאתי, וקרי ליה ימיני - אלמא מבנימין קאתי! - אמר רב נחמן: מרדכי מוכתר בנימוסו היה. אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יהושע בן לוי: אביו מבנימין ואמו מיהודה. ורבנן אמרי: משפחות מתגרות זו בזו, משפחת יהודה אומרת: אנא גרים דמתיליד מרדכי, דלא קטליה דוד לשמעיה בן גרא. ומשפחת בנימין אמרה: מינאי קאתי". כאן המקום להעיר שבגמרא מגילה דפים י ע"ב - יז ע"א יש מדרש פרשני מפורט על מגילת אסתר שכהערכת החוקרים (ראו מים אחרונים) הוא קובץ עצמאי, אחד מיני מדרשים רבים סביב מגילת אסתר, שהוטמע בתלמוד הבבלי.

²⁸ בכך שלא השתחוהו להמן.

הבריות גדולתו של הקב"ה, הדא הוא דכתיב: "ורבים מעמי הארץ מתיהדים" וייחד שמו של הקב"ה וקדשו ולפיכך נקרא יהודי, דכתיב: "איש יהודי" - אל תקרי יהודי אלא יחידי.²⁹

פרשה ז סימן א - משל הסייחה, החמורה והחזירה

"אחר הדברים האלה גדל המלך אחשוורוש את המן בן המדתא וגוי", זה שאמר הכתוב: "כי רשעים יאבדו ואויבי ה' פיקר פְּרִים" (תהלים לז כ), שאין מפטמין אותן לטובתן אלא לטְבַחָהּ. כך המן הרשע לא נתגדל אלא למפלתו. משל לאדם שהיתה לו סייחה וחמורה וחזירה והיה נותן לחזירה³⁰ בלא מידה לחמורה ולסייחה במידה. אמרה סייחה לחמורה: מה שוטה זה עושה? אנו שאנו עושיין מלאכתו של בעל הבית נותן לנו במידה ולחזירה שהיא בטלה שלא במידה? אמרה לה: תבוא השעה ואת רואה במפלתה, שאין מאכילין אותה יותר לכבודה אלא לרעתה. כיון שבא קְלָנְדֶס, ³¹ מיד נטלו לחזירה ונחרוה. ³² התחילו נותנין שעורים לפני בְּתָה של חמורה והיתה מנשבת בהן ולא אכלה. ³³ אמרה לה אִמָּה: בתי, לא המאכל גורם אלא הבטלה גורמת. כך, לפי שכתוב: וישם את כסאו מעל כל השרים אשר אתו, לפיכך: ויתלו את המן.³⁴

פורים שמח

מחלקי היין³⁵

מים אחרונים: מאז שהשלמנו דף זה לראשונה בשנת תשס"ט, יצאה לאור מהדורה ביקורתית ומוגהת של [מדרש אסתר](#) [רבה בהוצאת מפעל המדרש שליד מכון שכטר בירושלים, תשע"ה](#). מומלץ מאד ללמוד את מדרש אסתר רבה מהוצאה זו.

²⁹ המונח "יהודי" מצוי במקרא גם לפני מגילת אסתר, בספר מלכים ב, בירמיהו ובזכריה. ראו למשל מלכים ב כה כה: "ויהי בחדש השביעי בא ישמעאל בן נתניה בן אלישמע ... ויכו את גדליהו וימת ואת היהודים ואת הפשדים אשר היו אתו במצפה". ובירמיהו לד ט: "לשלח איש את עבדו ואיש את שפחתו העברי והעבריה הפשים לבלתי עבד בם ביהודי אחיהו איש", ירמיהו מג ט: "קח בידך אבנים גדלות וטמנתם במלט במלכן אשר בפתח בית פרעה בתחפנחס לעיני אנשים יהודים", ובזכריה ח כג: "... אשר יחזיקו עשרה אנשים מכל לשנות הגוים והחזיקו בכנף איש יהודי לאמר נלכה עמכם כי שמענו אלהים עמכם". אבל במדרשים ובפרשני המקרא מודגש החיבור של "איש" עם "יהודי" ושמרדכי "שקול כמשה". לשניהם שם שבמקורו איננו שם עברי. והקשר ליהודה הוא בפשטות דרך מלכות יהודה שהגלתה ע"י נבכודנצר (רש"י אסתר ב ה), והולך אחורה עד ערבבותו של יהודה על בנימין בפרשת יוסף ואחיו (מדרש פנים אחרים על אסתר). נראה שדווקא "איש יהודי" של מגילת אסתר הוא שנתן דחיפה משמעותית של החלה הדרגתית של המונח "יהודי" ככינוי לעם ישראל כולו ועד ימינו. יהודי הוא מי שמיחד את שמו של הקב"ה בעולם! אך במילה "מתיהדים" נראה שאין הכוונה לגויים שהתגיירו ונספחו על העם היהודי, אלא לפילושמיים למיניהם, כפי שגם אירע בתולדות עם ישראל המאוחרות (מהכוזרים ועד הסובוטניקים). ראו הספר [המתיהדים של צבי כשדאי](#).

³⁰ אוכל

³¹ חג תחילת השנה ברומא. קלנדיא.

³² שחטו את החזירה לכבוד החג.

³³ שחשבה שכעת מפטמים אותה.

³⁴ נס פורים בו התהפך לבו של השלטון לטובת היהודים אירע בימי אחשוורוש ואולי עוד מספר פעמים זעום למדי בתולדות העם היהודי (המשכנו את המדרש הקודם). ברוב המקרים האחרים נצחו ההמנים למיניהם ועם ישראל ידע תלאות וסבל רב. ומה נותר לו? ליצור ספרות ודרשות להתנחם בהם (לעיתים גם הומור). הצורך שאתה רואה כעת שעולה לגדולה וזולל ומשמין, סופו להיות כהמן וכאותה חזירה. ונראה שלא בכדי נבחר בו החזיר. מוטיב זה מתחבר גם עם האמרה: "כל המיצר לישראל – נעשה ראש". ראו בגמרא גיטין נו ע"ב וכן סנהדרין קד ע"ב. גם האמירה של החמורה לבתה בגנות הבטלה ושבח העשייה, משקפת אמונה/תקוה שאם רק יהיו היהודים אזרחים חרוצים ומועילים בארצות מגוריהם, לא יאונה להם רע. וחזרה לאסתר רבה ולמוטיב על מי שעולה ואח"כ נופל, ראו בסימן ג שם את הסיפור על הסעודה שהאריה שערך סעודה לכל החיות ודברי השועל האמין: "אחר הדברים האלה, כתיב: אם יעלה לשמים שיאו וראשו לעב יגיע: קגללו לנצח יאבד ראיו יאמרזו איו (איוב כ ו-ז) ... היכן הוא המן והיכן היא שלותו? ר' פנחס היה מספר את המאורעות (עובדיא) האלה: ארי עשה סעודה לבהמה ולחיה וסייך על גבן עורות של אריות וזאבים וחיות רעות. משאכלו ושתו, אמרו: הלואי יש כאן מי שיאמר לפנינו שיר. תלו עיניהם בשועל הזה. אמר להם: ענו לי אתם מה שאני אומר לכם. אמרו: כן. אמר להם: מי שהראה לנו בעליונים (בחיות שעורותיהם בגג), הוא יראה לנו בתחתונים (בחיות שלמטה) כך, מי שהראנו במפלתן של בגתן ותרש וצליבתן, הוא יראה לנו במפלתו של המן. ומי שפרע מן הראשונים, הוא יפרע לנו מן האחרונים. מה כתיב למעלה מן הענין? ויתלו שניהם על עץ, אף סופו של אותו האיש ליצלב". בנמשל, כמו שכבר הערנו לעיל, זו הנחמה היהודית לדורות שנשאבה מסיפור מגילת אסתר, אבל במשל דווקא, יש להודות שדברי השועל בנוכחות האריה הם אמיצים למדי ונראה שמביעים יותר משאלת לב פנימית מאשר דיבור ברור כלפי השלטונות.

³⁵ את מדרשי היין והשיכורים שבאסתר רבה פרשה ה (שמקורם בויקרא רבה פרשת שמיני), כבר ריכזנו בדף לפורים בשם [מדרשי שיכורים](#). את שאר המדרשים היפים רבים שבאסתר רבה, נביא בע"ה בדף נוסף.